

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 20 – 2/2013.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/2_13/lindfors.pdf]

AJANKOHTAISTA KONFERENSSIRAPORTTI

HONGON PERINTÖ PUNTARISSA

Antti Lindfors

Honko Conference – The Role of Theory in Folkloristics and Comparative Religion, Turku 21.–23.8.2013

Folkloristit, uskontotieteilijät ja epäilemättä muutamat muidenkin alojen tutkijat ja opiskelijat saivat varaslähdön uuteen lukukauteen, kun elokuun loppupuolen Honko-konferenssi viimeistään aktivoi ihmisiä kesälomiltaan. Turun yliopiston, Åbo Akademin ja Donner-instituutin yhteisvoimin organisoima kolmipäiväinen rupeama houkutteli paikalle joukon tutkijoita, joita yhdisti henkilökohtainen kosketus ja/tai tieteellinen kiinnostus Turun yliopiston folkloristiikan ja uskontotieteen professorina yli 30 vuotta toimineeseen Lauri Honkoon (1932–2002) ja tämän elämäntyöhön.

Avajaispuheiden ohella oikeaan tunnelmaan saattoi konferenssissa virittäytyä juuri sen alla julkaistun Hongon valittujen tekstien kokoelman parissa (ks. Hakamies & Honko 2013). Medikaalianthropologian alalta alkuaan väitelleen Hongon vaiheista muistetaan usein mainita esimerkiksi inkeriläisen haltiauskon pioneerityö, Talvadas-projekti, perinnejäteoreettinen kädenvääntö Dan Ben-Amosin kanssa kuin myös intialaista *Siri*-eepoksen multimediaalista tallennusta ja tekstualisaatiota koskenut voimannäytekin. Tämän ohella hänen onnistui myös kehittää itsestään vuosien varrella sekä kansainvälisen kulttuuripolitiikan että kotimaisen tiedemaailman infrastruktuurien asiantuntija, kuten

Åbo Akademin folkloristiikan professori Ulrika Wolf-Knuts tervetulo puheessaan halusi tähdentää.

Turun yliopistoa avajaistilaisuudessa edustanut Pekka Hakamies maalaili konferenssin tavoitteiksi henkilöpalvonnan sijaan Hongon käsitteiden ja näkökulmien uudelleentulokinnan, -arvioinnin ja kehittelyn. Kuten kaikki oppihistorian merkittäviksi osoittautuneet virstanpylväät – mainituksi tulivat Aarnen satutyypiluetelo ja Parry–Lordin oraalinen formuloteoria – myös Hongon perintö osoittaisi elinkelpoisuutensa vasta myöhempien tutkijapolvien kriittisessä tulikokeessa.

LÄHTÖKOHDISTA LIIKKEELLE

Katsaukset Hongon omiin töihin painottuivat mittavammassa plenaariluennoissa, joita konferenssin kokonaisuuteen sisältyi kuusi kappaletta. Tiiviimmässä sessioesitelmissä pureuduttiin yksityiskohtaisempiin tapaustutkimuksiin, niin perihonkolaisiin kuten epiikan tekstualisaatioon kuin nuuskan käyttöä koskevista mielipidekirjoituksista luettaviin kansallisuusdiskursseihin (Blanka Henriksson, Åbo Akademi).

Hongon siipien alla oman väitöskirjansa laatinut Turun yliopiston uskontotieteen lehtori Matti Kamppinen johdatteli alkajaisiksi kuulijat ohjaajansa tieteelliseen maailmankuvaan. Esityksen fokus oli erityisesti Hongon tutkijapersoonaa ja teoreettisia rakennelmia luonnehtineen pragmatismia (”teoriat työkaluina”) ja toisaalta perinnekologista kulttuuriteoriaa ohjaavan toimintaperiaatteen, funktionalismin (”entiteetit ovat sitä mitä ne tekevät”), lähtökohdissa. Kamppisen luento seuraili pitkälti hänen ja Pekka Hakamiehen tuoreen Honko-monografian (2013) linjoja, joita esitystilanteessa kävi mahdolliseksi höystää myös asiaankuuluvilla anekdooteilla. Honkoa milloinkaan tavanneelle nämä jutut – kuten useat vastaavat konferenssin aikana kuullut – loivat mielikuvaa määrätietoisesta ja aikaansaavasta mutta myös maineensa ja asemansa suhteen kovin itsetietoisesta tieteilijästä.

Bergenin yliopiston historian professori Håkan Rydving jatkoi Kamppisen viitoittamalla tiellä painottaen perinnekologisen lähestymistavan pysyvää käyttökelpoisuutta esimerkiksi virtuaalisten ja populaarikulttuuristen aineistojen analyysissä. Havainnollinen oli myös hänen kartoituksensa ekologian käsitteen vaihtelevista (metaforisista ja kirjaimellisista) elämistä eri tieteenaloilla, jonka lopputulemana perinnekologia osoittautui muista ekologian käsitettä hyödyntäneistä aloista poiketen ainoaksi systemaattisen loogiseksi, teoreettiseksi kokonaisuudekseen.

SITKEÄ LAJI

Perinnelaji on folkloristiikan keskeiskäsite tai Hongon sanoin teoreettinen paradigma, joka on rajustakin kriittistä huolimatta nimenomaan kyennyt uudistumaan ja mukautumaan uudensuolaisiin tutkimusnäkökulmiin ja haasteisiin. Ensimmäisen päivän sessiossa näitä haasteita sille tarjosivat Turun yliopiston Kaarina Koski ja Itä-Suomen

yliopistosta saapunut Mari Purola käymällä jo aiemminkin melko kovaa käsittelyä koke-
neen (uskomus)tarinan (*legend*) käsitteen kimppuun. Koski aloitti kulkemalla tarinan
folkloristisen elämänkaaren Grimmin veljeksistä nykypäivään selkeästi lävitse, luomalla
katsauksen eriaikaisten määritelmien kriteereihin ja muodon ja muodottomuuden (tari-
na prosessina) premisseistä seuraaviin implikaatioihin ja tutkimusnäkökulmiin, kunnes
saapui 2000-luvulle ja varsinaiseen teemaansa, lingvistisen rekisterin käsitteen arvoon
tarinaperinteen tutkimuksessa.

Sikäli kun rekisterillä viitataan (folklore)tekstin ja sen esitystilanteen väliseen yhte-
yteen, se on mahdollista tulkita Kosken siteeraamaa James Martinia seuraten genrelle
alisteiseksi, eri lajien eri tavoin (tai eri jaksoissaan) hyödyntämäksi diskurssin tasoksi.
Koski osoitti, kuinka olennainen ja empiirisesti todennettava kysymys kuitenkin kos-
kee lajin ja rekisterin – mikäli juuri näillä termeillä halutaan operoida eikä esimerkiksi
yhdistää niitä – keskinäistä vuorovaikutusta, jota ei kaiketi ole syytä olettaa väistämättä
hierarkkisesti jäsentyneeksi. Yleisön puolelta asian suhteen esitettiin näkemyksiä puolesta
ja vastaan: toisaalta dynaamiseksi rakennettu malli tuntuisi heuristisesti hedelmällisem-
mältä lähtökohdalta, toisaalta hierarkialle voisi hyvin ollakin perusteita, mikäli tekstin
tuottamisen/tulkinnan ensimmäiseksi vaiheeksi voitaisiin esimerkiksi olettaa lajityypin
määrittäminen/tunnistaminen tekstin sisällöllisten konventioiden perusteella.

Rohkeasti tarinaa uudelleentulkitsi myös Purola, joka ehdotti järjestelmällisen
lajiteorioita ja -määritelmiä koskevan katsauksen jälkeen uskomustarinan suomenkie-
liseksi korvaajaksi uskomusjuttua (*belief chatter* tai *belief talk*), joka terminä saattaisi
näppärästi kiertää tarinan muotoon tai totuudenmukaisuuden kriteereihin kohdistuvia
oppihistoriallisia umpikujia. Ehdotus saikin kuulijoilta varovaista tukea, joskaan se
esityksestä ei selvinnyt, millaisiin tehtäviin tarinan käsite tulisi tämän terminologisen
operaation jälkeen siirtää. Arvokkaalta niin tarinan kuin kovasti suositun rekisterin kä-
sitteen kohdalla tuntuisi joka tapauksessa jälleen Hongon (1988, 102) huomio, kuinka
”[d]ynaamisessa tutkimusperinteessä ei ole aina tarpeellista eikä mahdollistakaan
määritellä avainkäsitteitä aivan tyhjentävästi, sillä tilaa on jatkuvasti varattava uusille
kytkennöille”.

EPIIKAN PÄIVÄ

St. Olafin yliopiston (Minnesota) professorin Joseph Mbelen toisen päivän aloitusluento
oli yksi konferenssin selkeimmistä, havainnollisimmista ja viihdyttävimmistäkin. Useat
ajatuksia herättävät oivallukset, esimerkiksi epiikan määritelmä kulttuurikohtaisen san-
karuuden käsitteen artikuloijana tai sen ryhmäidentiteettiä problematisoivat tendenssit,
jäivät ehkä taka-alalle, kun yleisö tarttui Mbelen kieltämättä pelkistettyyn väitteeseen
epiikan välttämättömästä yhteydestä kansalliseen identiteettiin. Suhteellistavien vasta-
esimerkkien myötä kansallisen identiteetin ja epiikan kaksisuuntainen vaikutussuhde
ja jälkimmäisen monifunktioisuus alkoi hahmottua selkeämmin, ja avuksi löydettiin
myös Honko: epiikkaa kansakuntaa koskevien diskurssien materiaalina on mielekästä
tarkastella folkloreprosessin toisen vaiheen ilmiönä, jossa folklorelle annetaan uudella
tavoin motivoitua kontekstissaan uudenlaisia funktioita.

Päivän sessioista mieleeni piirtyi etenkin Annikki Kaivola-Bregenhøjn kahden viehättävän uskomustarinatoisinnon ympärille rakennettu esitys, jossa traditionaalisen tekstin tuottamista ja variaatiota päästiin katsomaan sekä tekstiyhteyden että tilannekontekstin näkökulmista. Kaivola-Bregenhøj oli poiminut haastateltavansa Juho Oksasen tuottamasta aineistosta neljästi toistetun tarinatyyppin ja valikoinut näistä toisoinnoista näytiksi mielestään parhaan ja huonoimman esityksen – ensimmäisen intiimin haastattelutilanteen yhteydestä, jälkimmäisen Kansanrunousarkistossa käydyin iloluontoisen ja usean osallistujan keskustelun lomasta (vrt. Kosken rekisterin käsitteeseen). Narratiivista ja rakenteellista variaatiota enemmän huomiota herätti kuitenkin lopulta kertojan kertomuksensa todenperäisyyttä koskevien kehystysten muutokset sekä pohdinnat esteettisyyden, genrekonventioiden ja tarinan vetoavuuden suhteista. Esteettisyys hyvämuotoisuutena kun ei automaattisesti tarkoita vetävämpää kerrontaa: kuten session puheenjohtaja Niina Hämäläinen huomautti, ”huonompi” performanssi on kahdesta variantista rosoisempana itse asiassa ”elämänmakuisempi” ja mielenkiintoisempi.

Kaivola-Bregenhøjn esitys oli konferenssisäisen paikanvaihdoksen myötä epiikan esitelmäryhmässä, mikä toi ainakin omalta osaltani kovin eepiseen päivään tervetullutta vaihtelua. Lauri Harvilahti nimittäin päätti päivän tarkastelemalla kolmen Hongolle läheisen eeposprojektin (*Kalevalan*, *Siri*-eepoksen ja Anne Vabarnan setukaisepiikan) avulla tämän vastausta folkloristiikan performanssiteoreettisen koulukunnan 70-luvulla esittämään paradigmasiirtymään. Romanttisista eepos- ja kansakonseptioista jyrkästi irtisanoutuneen Hongon näkemys kontekstualistisesta performanssikoulukunnasta oli suomalaisista tutkijoista myötämielisimpiä (ks. myös Heikkilä 2013). Samalla tämä rohkeni 90-luvun lopulla tunnetusti visioida jo seuraavaakin askelta, tulevaa ”organisen variaation” folkloristiikkaa, joka tekisi (yksittäiselle) performanssille saman suhteellistamisoperaation jonka performanssi teki tekstille. Harvilahden arvio Hongon oman perinne-ekologisen paradigmansa puitteissa itselleen asettaman suullisen epiikan tekstualisaatiotehtävän lopputuloksesta oli joka tapauksessa myönteinen.

TEKSTUALISAATION TAKTIIKOITA

Kosovon Pristinan yliopiston Arbnora Dushi aloitti kolmannen päivän aamun esittelemällä albanialaisen eepisen runon (*The Marriage of Ali Bajraktari*) peräti seitsemää eri versiota eri vuosikymmeniltä. Hän näytti, kuinka Hongon eristämät folkloristisen tekstikäsityksen kolme vaihetta (esitekstuaalinen, tekstuaalinen, performanssi, ks. artikkelia ”Thick corpus and organic variation: An introduction” teoksessa Hakamies & Honko 2013) ovat toteutuneet lähes sellaisinaan kyseisen laulun tallennetussa ja julkaistussa historiassa – mikä puolustaisi uuden, yksityiskohtaisen ja ajantasaisen tekstualisaatiotutkimuksen pikaista toteuttamista. Niina Hämäläinen tihensi samassa sessiossa ymmärrystä oman kirjallisen eepoksemme syntyprosessista kontekstualisoimalla Lönnrotin runonlaulustrategioita 1800-luvun puolivälin perhekäsitysten ympärillä käytyyn yhteiskunnalliseen keskusteluun. Paitsi että Lönnrot lauloi teokseensa kansanrunoudelle vierasta negatiivista pedagogiikkaa (”Elkötte, etinen kansa / lasta kaltoin kohdelko”,

Kalevalan 36. runo), Hämläinen havainnollisti kuinka tämä manipuloi tarkoituksellisesti aineistensa poeettisia ominaisuuksia, mukaan lukien lausumien subjekteja. Äidin subjektiiviset tuntemukset kajahtavat esimerkiksi Kullervo-runossa nyt Väinämöisen suusta, traditionaalisen auktoriteetin yleiskäskynä.

Kolmannen päivän annista on mainittava myös Helsingin yliopiston folkloristiikan professorin Lotte Tarkan rikas analyysi sekventiaalisista ja hybridimuotoisista genrekombinaatioista. Epiikan ja sananparsien sekoittumisia länsivienalaisen Vuokkiniemen pitäjän arkistomateriaalista paikantaneen Tarkan tavoite oli asettaa etniset ja analyttiset genrekäsitykset vuoropuheluun ja valaista intertekstuaalisella lukutavallaan tutkimansa yhteisön kommunikatiivisen järjestelmän konstituutiota synkronisessa ulottuvuudessa.

Tarkka esitteli esimerkiksi varsin monimerkityksellistä ja mieleenpainuvaa sekventiaalista sekoitusta *Samporunun* kohtauksesta, jossa Väinämöinen maailmaa luodessaan lausuu toteavan sananlaskun ”köyhän miehen pää mänöö, rikkahan raha kuluu”. Hän tulkitsi sananlaskun artikuloivan folklorea luovasti käyttävän esiintyjän omaa yhteiskuntaa koskevat sosiaaliset ongelmat maailmansynnyn kontekstiin, jolloin sananlaskun ja epiikan – arkipuheen ja runouden – välille voidaan myös perinteenlajeina nähdä syntyvän vastavuoroinen linkki. Toisaalta arkipuhe saa rituaalisen ulottuvuuden (Väinämöinen auktorisoi jokapäiväisen kielimuodon) mutta myös epiikka vastaanottaa sananparsiston käyttöön kytkeytyviä konnotaatioita (sananlaskuviisauden hallitseminen todistaa Väinämöisen kyvyt muissakin tehtävissään), mikä folkloren käyttäjän näkökulmasta voidaan nähdä tehokkaaksi metapoeettiseksi taktiikaksi.

Aamun antoisien esitelmäsessioiden jälkeen luvassa oli vielä koko konferenssin päätös, Göttingenin yliopiston Regina Bendixin plenaariluento. Hänen folkloristiikan yhteiskunnallisia аспекteja koskevasta historiallisesta katsannostaan olisi kaiketi saatu enemmänkin irti ilman valitettavaa aikataulusekaannusta koskien puhujan paluulentoa. Oletettua varhaisemmasta paluulennosta johtuen esityksen jälkeen varattu keskustelu ei toteutunut, eikä Bendixin ymmärrettävästi kiirehtivä puhetyyli tehnyt hänen moniosaiselle ja informaationtäteiselle luennolle täyttä oikeutta.

KIRJALLISUUS

- HAKAMIES, PEKKA & HONKO, ANNELI (eds.) 2013: *Theoretical Milestones: Selected Writings of Lauri Honko*. Folklore Fellows' Communication 304. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- HEIKKILÄ, MIKKO 2013: Performanssiteorian tulkinta suomalaisessa folkloristikassa. Folkloristiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- HONKO, LAURI 1988: Perinnelajiteoria. – *Sananjalka* 30: 99–123.
- KAMPPINEN, MATTI & HAKAMIES, PEKKA 2013: *The Theory of Culture of Folklorist Lauri Honko, 1932–2002: The Ecology of Tradition*. Lewiston: The Edwin Mellen Press.

Kirjoittaja on folkloristiikan tohtorikoulutettava Turun yliopistossa.